

تکنیک‌های عملیات روانی امام علی (ع) در رویارویی با دشمنان مطالعه موردی خطبه‌های نهج البلاغه

میثم فرخی^{۱*} و امین شهبازی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۸/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۸

چکیده

هدف این پژوهش شناسایی تکنیک‌های عملیات روانی امیرالمؤمنین (ع) در رویارویی با دشمنان است. تلاش بر آن بوده تا با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی خطبه‌های نهج البلاغه مورد تحلیل قرار گیرند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که امام علی (ع) از پنج تکنیک عملیات روانی اعم از تشجیع، نکوهش، خشیت، مقایسه و القا استفاده نموده‌اند. ایشان در تکنیک تشجیع ضمن ترسیم چهره شیطانی از جناح باطل، با بیان امداد الهی و توصیف ثمرات جهاد، تلاش بر انگیزش و تشویق مجاهدان دارند. امام علی (ع) با بهره‌گیری از تکنیک خشیت برخلاف دیدگاه‌های رایج در این حوزه به دنبال این است که از خشیت در راه هدایت سپاهیان به سمت حق بهره‌گیرد. امیرالمؤمنین از تکنیک القاء در دو مقوله القاء آمیختگی شیطان و سپاه دشمن و القاء رفتار غیراسلامی مخاطب در راستای هدایت یاوران خود بهره گرفته‌اند. در تکنیک مقایسه ایشان با استفاده از مقایسه دنیا و آخرت درصد آن هستند که واقعیت اعمال دنیوی و اخروی را به مخاطبان نشان دهند. با توجه به تحلیل انجام شده از نظر نگارنده تکنیک نکوهش همانند تکنیک خشیت، از جمله تکنیک‌هایی می‌باشد که در این مقاله احصا گردیده است. ایشان در راستای این تکنیک نه تنها قصد زایل کردن اراده و عزم سپاهیان را ندارند بلکه به دنبال تقویت آن می‌باشند که عنوان نکوهش را با توجه به زمینه اسلامی می‌توان برای این تکنیک ارائه نمود. در نهایت با توجه به نتایج پژوهش تعریف عملیات روانی نیز مورد بازبینی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: عملیات روانی، امام علی (ع)، نهج البلاغه، تحلیل محتوای کیفی.

۱. استادیار گروه مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه تهران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته معارف اسلامی فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (ع).

۱. مقدمه

با بررسی تاریخ مجاهدت ائمه معصومین (ع) روشن می‌گردد که همواره نبرد حق و باطل بیش از آن که نظامی و سخت باشد بر پایه عوامل روانی استوار بوده است. به‌طور ویژه عملیات روانی، به‌عنوان پررنگ‌ترین نقش در این جریان «تسخیر قلب و روان و ذهن را در پی خواهد داشت و خود این حوزه، موضوعات طراحی شده برای انتقال ویژگی‌ها و اطلاعات خاصی برای مخاطبان است که از این طریق می‌تواند احساسات و انگیزه‌های آن‌ها و نهایتاً رفتار سازمان‌ها، گروه و افراد را تحت تأثیر قرار دهد» (ذوالفقاری، ۱۳۹۱: ۸۶). در این راستا می‌توان اشاره نمود که هدف جبهه‌ی باطل از بهره‌گیری عملیات روانی تسخیر قلب و ذهن مسلمین به‌وسیله تکنیک‌ها و روش‌ها برای انتقال ویژگی و اطلاعاتی خاص بوده است که از این طریق بتوانند احساسات، انگیزه‌ها و در نهایت رفتار مسلمین را کنترل کنند. به‌عبارت‌دیگر جبهه‌ی باطل با تمسک جستن به عملیات روانی در صدد این بوده‌اند که ائمه معصومین (ع) و پیروانشان از اعتقادات خود دست بکشند. از این رو ائمه اطهار (ع) که همواره با اعمال و رهنمودهایشان هدایت‌بخش بشر بوده‌اند، با اقدامات خود در مقابل این هجمه دشمن ایستادگی و پایداری نمودند و به روشنگری افکار عمومی در زمان خود پرداختند.

۱-۱. بیان مسئله

همواره عملیات روانی برای تغییر افکار و اعمال مخاطبان و در نهایت کنترل جامعه در مقابل دشمنان نقش پراهمیتی در تحولات جامعه داشته است. در این میان آنچه اهمیت دارد این است که بهره‌گیری از تکنیک‌های عملیات روانی از منظر دینی چگونه می‌باشد؟ شباهت‌ها و تفاوت‌های شیوه بهره‌گیری از تکنیک‌های عملیات روانی اسلامی با ادبیات معاصر عملیات روانی چیست؟ بنابراین برای مقابله با دشمنان در حوزه عملیات روانی نیازمند بررسی دیدگاه‌های دینی در این زمینه می‌باشیم. با توجه به این مهم بررسی اقدامات ائمه معصومین در راستای بهره‌گیری از عملیات روانی برای خنثی کردن اقدامات دشمن و نیز تأثیرگذاری بر انگیزه‌ها، احساسات و در نهایت رفتار و عقاید مخاطبین بسیار راه‌گشا می‌باشد؛ بنابراین به‌وسیله تجزیه و تحلیل چگونگی بهره‌گیری از عملیات روانی توسط این بزرگان، می‌توان مختصات مفهومی برای استفاده صحیح از عملیات روانی احصاء نمود. در این میان با عنایت به سیره امام علی (ع) در مدت حکومت خود، اقدامات و عملکرد ایشان در مقابل دشمنان خویش از جمله جنگ‌های متعدد، زمینه مناسبی برای احصاء روش اسلامی در حوزه عملیات روانی می‌باشد. از این سو پژوهش حاضر ضمن درک اهمیت موضوع به دنبال شناسایی تکنیک‌های عملیات روانی امیرالمؤمنین در رویارویی با دشمنان می‌باشد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

در این زمینه از جمله پژوهش‌های انجام شده می‌توان به محمدی سیرت و موسوی‌نیا (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «رهیافتی اسلامی در مفهوم‌سازی بنیادی عملیات روانی مطالعه سیره نظامی امام علی (ع)» اشاره نمود. در این پژوهش با ذکر موارد و انواع عملیات روانی «تاکتیکی»، «استراتژیک»، «تحکیمی»،

«عملیات روانی در بحران» در سیره نظامی امیرالمؤمنین(ع) و در سه بازه پیش از جنگ، حین جنگ و پس از جنگ، (جنگ‌های جمل، صفین و نهروان) از طریق مفهوم‌سازی بنیادی، مقوله‌های اساسی عملیات روانی در سیره حضرت براساس سه‌گانه بینشی، گرایشی و رفتاری احصا شده است. همچنین در این راستا می‌توان به جمشیدی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «عملیات روانی در صدر اسلام، عملیات روانی دفاعی رسول اکرم(ص)» اشاره نمود. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که تضعیف روحیه، تمسخر، رواج شایعه، دروغ‌پردازی، تطمیع و تهدید از جمله تکنیک‌های مورد استفاده کفار برای متقاعد کردن پیامبر(ص) و مسلمانان به‌منظور دست کشیدن از اعتقادات خود می‌باشد. در پژوهشی دیگر حسینی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به‌عنوان «روش‌شناسی عملیات روانی قرآن کریم در رویارویی با یهود» نشان می‌دهد قرآن کریم با این دشمن ویژه به شکلی خاص مقابل می‌کند، روش قرآن برای مقابله با یهود با عملیات - روانی در جهان معاصر شباهت‌ها و البته تفاوت‌هایی دارد. قرآن کریم با استفاده از ابزار زبان و بیان به‌منظور تأثیرگذاری بر مخاطب یهود، از برخی روش‌های شبیه به تکنیک‌های عملیات روانی مانند روشنگری، استمرار و تواتر، رعب و شیفتگی بهره برده است. از سوی دیگر طائب (۱۳۸۹) در مجموعه مقالات سیری در عملیات روانی، با تدقیق و تدبر در آیات کتاب الهی در صدد است که سیر پیدایش و فرآیند عملیات روانی را از افق آیات قرآن، روایات، احادیث و سایر منابع تحقیق اسلامی مورد مطالعه قرار دهد. در پژوهشی دیگر (کریم‌پور، حسومی و خاکپور، ۱۳۹۳) با عنوان «اقناع مخاطب در نهج البلاغه» تلاش شده است تا با استفاده از تحلیل و بررسی نهج البلاغه روش اقناع مخاطب توسط امام علی(ع) واکاوی گردد، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که امام علی(ع) در سخنان خویش از انواع فنون و شیوه‌های اقناع مثل تبلیغ، حکمت، موعظه برای اقناع ساختن مخاطب استفاده نمودند. همچنین حضرت (ع) در کلام خود در راستای اقناع مخاطب برای معیارهایی همچون آزاداندیشی، هدف‌داری و عدم دروغ‌پردازی و فریب‌کاری...توجه داشته‌اند. هم‌زاده (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خویش با عنوان «اصول و روش‌های عملیات روانی در سیره علوی؛ با تأکید بر جنگ‌های صفین، جمل و نهروان» به‌دنبال بررسی دوران حکومت امیرالمؤمنین علی(ع) به‌ویژه سه جنگ جمل، صفین و نهروان می‌باشد. در این مقاله تلاش شده است با در نظر گرفتن شرایط زمانی دهه چهل هجری قمری و براساس روش موردکاوی تکنیک‌های روانی به‌کار گرفته شده در جنگ‌های حضرت با ناکثین، قاسطین و مارقین مورد بازخوانی قرار دهد. نتایج نهایی این مقاله در قالب استخراج اصول اخلاقی و چارچوب دینی بهره‌مندی از تکنیک‌های عملیات روانی جمع‌بندی شده و به رشته تحریر درآمده‌اند.

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

با تدقیق و تدبر در ادبیات نظری عملیات روانی در زمان معاصر روشن می‌گردد که این روش با مبانی و تکنیک‌های غیر اسلامی در حال اجرا می‌باشد. از این‌رو کشف مختصات عملیات روانی اسلامی از جهت مبنا و تکنیک برای بهره‌گیری صحیح از این روش مسأله‌ای می‌باشد که ضرورت پژوهش را مشخص

می‌نماید. از آن‌جا که در سیره امام علی (ع) به‌عنوان حاکم اسلامی رویدادهای مختلفی در رویارویی با دشمنان مشاهده می‌شود، می‌توان نقش پراهمیت عملیات روانی را در رویارویی ایشان با دشمنان مشاهده نمود. رفتار و دستورالعمل‌های امام در این رویدادها منبعی غنی برای احصاء مفاهیم عملیات روانی با رویکرد اسلامی می‌باشد. از این‌رو در این پژوهش تلاش شده است به شیوه استفاده‌ی امام علی (ع) از عملیات روانی پرداخته شود و تکنیک‌های عملیات روانی ایشان در رویارویی با دشمنان احصا و مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

۲. مفهوم‌شناسی عملیات روانی

عملیات روانی، به‌عنوان علمی میان‌رشته‌ای، پدیدارهای اجتماعی را از منظر علوم روان‌شناسی، علوم اجتماعی، علوم ارتباطات، علوم سیاسی و ژئوپلیتیک رسانه مورد پژوهش و بررسی قرار می‌دهد (رضا جنیدی، ۱۳۹۱: ۹). اصطلاح عملیات روانی یکی از مفاهیم متداول در مکاتبات و مذاکرات استراتژیست‌ها، نظریه‌پردازها و کارشناسان علوم سیاسی است. علی‌رغم گستردگی این مفهوم و وسعت بهره‌برداری که از عملیات روانی می‌شود. اتفاق‌نظری پیرامون مفهوم آن وجود ندارد تا حدی که پندار افراد، گروه‌ها و دولت‌های مختلف از مفهوم عملیات روانی بسیار متفاوت است. تفاوت‌ها و تشابه تعاریف از سه منظر «هدف، ابزار و مخاطب» قابل بررسی است.

۲-۱. از جهت هدف

از این‌رو نظر تمامی تعاریف نقطه‌نظر مشترکی دارا می‌باشند. آن‌ها هدف خود را تأثیرگذاری بر عقاید، نگرش‌ها، احساسات و عواطف و رفتارها به‌منظور نیل دادن مخاطبان به هدف مجری عملیات روانی بیان می‌کنند. برای مثال عاصف در این زمینه معتقد است: «اقدامات» سیاسی، نظامی و ایدئولوژیک که برای ایجاد احساسات، نگرش‌ها یا رفتار مطلوب در گروه‌های دوست، دشمن، بی‌طرف و مخالف به‌منظور تأمین مقاصد ملی، طراحی و اجرا می‌شود (عاصف، ۱۳۸۸: ۵۶).

۲-۲. از جهت ابزار

از این دیدگاه تعاریفی به چند بخش قابل تقسیم‌اند. گروهی که ابزار را صرفاً تبلیغی و نه نظامی، اقتصادی و سیاسی می‌دانند. گروهی دیگر تعاریف را مجموعه‌ای از اقدامات تبلیغاتی و نظامی و سیاسی و اقتصادی می‌دانند. برای نمونه می‌توان به تعریف ذیل اشاره نمود: استفاده اصولی از تبلیغات و فعالیت‌های ارتباطی توسط یک دولت یا مجموعه‌ای از دولت‌ها، به‌منظور تأثیرگذاری بر نظرات، احساسات، موضع‌گیری‌ها و رفتار گروه‌های دوست، دشمن و بی‌طرف، در راستای تحقق سیاست‌های دولت یا دولت‌های مزبور و اهداف آن‌ها. تعریف مزبور از سوی وزارت دفاع آمریکا در دهه ۱۹۵۰ ارائه شده است (سوری، ۱۳۸۵: ۷۴). به‌نظر می‌رسد این تعریف، عملیات روانی را صرفاً به تبلیغات رسانه‌ای محدود کرده است. هیأت علمی دفاعی آمریکا در گزارشی عملیات روانی نظامی را این‌گونه تعریف می‌کند: «برنامه‌هایی که نگرش‌ها،

عقاید و احساسات دولت‌ها، سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد هدف را تهییج یا تقویت می‌کند تا رفتاری ایجاد کنند که از اهداف سیاست ملی آمریکا و مقاصد فرماندهی صحنه جنگ در سطوح استراتژیکی، عملیاتی و تاکتیکی حمایت کند (تانوس، ۱۳۸۴: ۷۴). بر این اساس ارتباط رسانه، سیاستمداران و نظامیان برای اثر بخشی عملیات روانی الزامی است.

۳-۲. از جهت مخاطب

مخاطبان در تعاریف محدوده پوشش متفاوتی را دارا می‌باشند. بعضی مخاطب عملیات روانی منحصرأ دشمن خارجی می‌دانند و بعضی دیگر دوست و بی‌طرف را نیز مخاطب عملیات می‌دانند. ارتش آمریکا عملیات روانی را این‌گونه تعریف می‌کند: «جنگ روانی استفاده دقیق از تبلیغات و دیگر اعمالی است که هدف اصلی آن تأثیرگذاری بر عقاید، احساسات، انگیزه‌ها و رفتار دشمن، افراد بی‌طرف یا دوست است به‌نحوی که عامل پشتیبانی برای برآوردن مقاصد و اهداف ملی باشد» (Lienbarger, 1975: 25). در این تعریف مخاطبان دشمن، افراد بی‌طرف یا دوست مدنظر گرفته شده است. حال به بررسی این سه منظر در تعاریف عمده متفکران پرداخته می‌شود. در مجموع می‌توان گفت که عملیات روانی عملیاتی است برنامه‌ریزی شده به‌منظور اثرگذاری بر احساسات، انگیزه‌ها، استدلال‌های عینی و در نهایت تأثیرگذاری بر جامعه مخاطب و نیل دادن آن به هدف مدنظر مجری عملیات روانی، مشترک در همه تعریف می‌باشد. حال این عملیات از حیث تبلیغاتی یا نظامی، سیاسی، اقتصادی باشد.

جدول ۱: متفکران و تعاریف عملیات روانی

متفکران	تعاریف	عناصر تعریف		
		هدف	ابزار	مخاطب
ویلیام داواتی ^۱	عملیات روانی را مجموعه اقداماتی می‌داند که «کشوری به‌منظور اثرگذاری و نفوذ بر عقاید و رفتار دولت‌ها و مردم خارجی، با ابزارهایی غیر از ابزار نظامی، سیاسی و اقتصادی انجام می‌دهد» (سیلان اردستانی، ۱۳۸۳: ۲۸).	اثرگذاری و نفوذ بر عقاید و رفتار	ابزارهایی غیر از ابزار نظامی، سیاسی و اقتصادی	دولت‌ها و مردم خارجی
استونر ساندس ^۲	استفاده طراحی شده ملت از تبلیغات و فعالیت‌ها به‌جای جنگ و انتقال عقاید و اطلاعاتی که برای تحت تأثیر قرار دادن نظرها، نگرش‌ها، احساسات و رفتار گروه‌های خارجی در نظر گرفته شده‌اند، به شکلی که از تحقیق اهداف ملی حمایت کند (استونر ساندرس، ۱۳۸۲: ۱۹).	تحت تأثیر قرار دادن نظرها، نگرش‌ها، احساسات و رفتار	استفاده طراحی شده از تبلیغات و فعالیت‌ها	گروه‌های خارجی
پل لاینبرگر ^۳	عملیات روانی استفاده از تبلیغات بر ضد دشمن، همراه با اقدامات عملی است که دارای ماهیت نظامی، اقتصادی یا سیاسی می‌باشد (شهبازی، ۱۳۸۷: ۴۲).	-	استفاده از تبلیغات، همراه با اقدامات عملی است که دارای ماهیت نظامی، اقتصادی یا سیاسی می‌باشد	دشمن

1. William Davaty
2. Frances Stonor Saunders
3. Paul linebarger

مخاطبان خارجی، رفتار دولت‌های بیگانه، سازمان‌ها، گروه‌ها و یک‌یک افراد	انتقال اطلاعات و نشانه‌های گزیده شده	تأثیرگذاری بر هیجان‌ها، انگیزه‌ها، استدلال عینی	عملیات روانی، عملیاتی است که برای انتقال اطلاعات و نشانه‌های گزیده شده، با هدف تأثیرگذاری بر هیجان‌ها، انگیزه‌ها، استدلال عینی مخاطبان خارجی، رفتار دولت‌های بیگانه، سازمان‌ها، گروه‌ها و یک‌یک افراد، طرح‌ریزی شود (gray, 2000: 1)	گری ^۱
سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد خارجی	انتقال اطلاعات معین	تأثیرگذاری بر احساسات، انگیزه‌ها، اهداف انتقال اطلاعات معین	فعالیت‌هایی از پیش مشخص شده برای انتقال اطلاعات معین به مخاطبین، با هدف تأثیرگذاری بر احساسات، انگیزه‌ها، اهداف و نیز تأثیر بر دولت‌ها، سازمان‌ها، گروه‌ها و افراد خارجی تعریف می‌کند (Bowen, 2002: 21).	باون ^۲
-	ابزار ارتباطی اعم از عوامل سیاسی، ایدئولوژی و نظامی	نفوذ بر اعمال و رفتار انسانی	طرح‌ریزی به‌منظور استفاده از ابزار ارتباطی (عوامل سیاسی، ایدئولوژی و نظامی) مؤثر در انحراف رفتار گروه‌ها، کاهش انگیزه‌ها و تغییر رفتار برای نفوذ بر اعمال و رفتار انسانی که موجب دستیابی آسان‌تر به اهداف ملی می‌باشد (paddock, 1989: 45).	آلفرد پدوک ^۳
افراد دشمن، بی‌طرف، هم‌پیمان و دوست	تبلیغات و اقداماتی با اتکا به ابزارهای نظامی، اقتصادی یا سیاسی	نفوذ در عقاید، احساسات، عواطف، تمایلات و رفتار مخاطبان	فرآیند بهره‌برداری صحیح و طراحی شده از تبلیغات و اقداماتی با اتکا به ابزارهای نظامی، اقتصادی یا سیاسی که هدف اصلی آن نفوذ در عقاید، احساسات، عواطف، تمایلات و رفتار مخاطبان (افراد دشمن، بی‌طرف، هم‌پیمان و دوست) و تأثیرگذاری بر آنان، به‌منظور پیروزی در جنگ و تسلیم کامل نیروهای دشمن تضعیف روحیه آنان است (Whitley, 2000: 23).	دایره‌المعارف بریتانیکا
رفتار دولت‌های بیگانه، سازمان‌ها، گروه‌ها و تک‌تک افراد	برای انتقال اطلاعات و نشانه‌های برگزیده شده	تأثیر بر انگیزه‌ها، هیجانات، استدلال‌های عینی	عملیات روانی، عملیاتی است که برای انتقال اطلاعات و نشانه‌های برگزیده شده به مخاطبین خارجی طراحی شده تا بتواند بر انگیزه‌ها، هیجانات، استدلال‌های عینی مخاطبان، رفتار دولت‌های بیگانه، سازمان‌ها، گروه‌ها و تک‌تک افراد اثر گذارد (joint chiefs of staff, 1996: 5).	نشریه ستاد مشترک آمریکا

۳. تکنیک‌های عملیات روانی

تکنیک یا شیوه عبارت است از به‌کار گرفتن عملی خاص در زمانی معین برای تأمین منظور و هدفی مشخص. بر این اساس در عملیات روانی روش‌های و تکنیک‌های متنوعی وجود دارد که کاربران عملیات روانی با به‌کارگیری به موقع و مناسب یکی از این روش‌ها و یا ترکیبی از آن‌ها می‌کوشند تا باورها، تمایلات و رفتار مخاطبان را در جهت دلخواه تحت تأثیر قرار دهند.

1. gray
2. Bowen
3. paddock

۳-۱. تخدیر

در این روش برای کند یا متوقف کردن رفتار مخاطبان تلاش می‌شود تا پشتوانه احساسی و عاطفی آنها مورد هدف قرار گیرد و احساس حاکم به رفتار آنها به تدریج کمرنگ و زائل شود اما در چنین حالتی مخاطبان قدرت و توان خود را برای دستیابی به اهداف از دست می‌دهند و مجبور به عقب‌نشینی، تسلیم یا فرار می‌شوند و توان مبارزه را از دست می‌دهند (خدا مرادی، ۱۳۸۶: ۳۸-۳۹).

۳-۲. تشجیع

برخلاف تخدیر در این تکنیک باید شور و اشتیاق حاکم بر مخاطب را افزایش داده و عواطف و احساسات آن را تقویت نمود. کارشناسان عملیات روانی با انگیزش و تشجیع، مخاطب خود را به هدف موردنظر تشویق می‌کنند. «روحیه عالی عبارت است از وضع روانی که با برخورداری از آن، فرد برای مشارکت یا اقدام در موقعیت، انگیزه کافی و قوی دارد و نتیجه را با توجه به هدف اقدام، مثبت و مؤثر ارزیابی می‌کند» (سلیمانی، ۱۳۸۲: ۸۶).

۳-۳. ارعاب

ایجاد ترس و رعب در مخاطب از روش‌های متداول و کارآمد در عملیات روانی است که از دیرباز تاکنون مورد استفاده طرف‌های درگیر و متخاصم بوده است و این حربه به‌منظور تضعیف روحیه و سست نمودن اراده آنان به‌کار برده می‌شود. در این شیوه کارشناسان عملیات روانی ضمن تهدید و ترساندن مخاطبان با دسیسه‌های گوناگون به آنان چنین القاء می‌کنند که خطرات و صدمات احتمالی و حتی قطعی فراوانی بر سر راه آنان کمین کرده است (ذوالفقاری، ۱۳۹۱: ۱۴۸).

۳-۴. تحریک

منظور از تحریک، انجام اقدام‌هایی است که بر روی حالت و رفتار مخاطبان تأثیر می‌گذارد، در این روش، متخصصان عملیات روانی با ارائه پیام‌ها و اطلاعات آگاهی‌دهنده به تحریک احساسات مخاطبان می‌پردازند و آنها را به‌سوی تحقق اهداف مطلوب نظر خود سوق می‌دهند حس همدردی، تنفر، خشم و غضب از جمله مفاهیمی است که در این روش مورد توجه قرار می‌گیرند (شیرازی، ۱۳۷۶: ۴۵). کارشناسان عملیات روانی با ترسیم چهره ضد انسانی، ساختگی یا واقعی دشمن، می‌توانند خشم و غضب نیروها و مردم را پیدا کنند و با احساس همدردی با بازماندگان و قربانیان، احساس آنها را برانگیزند.

۳-۵. القاء

القاء مستقیم هنگامی به‌کار می‌رود که مخاطب آمادگی پذیرش پیام موردنظر را به‌صورت مستقیم و صریح داشته باشد؛ اما هنگامی که مخاطب در مقابل دریافت پیام مقاومت نشان می‌دهد از القاء غیرمستقیم بهره گرفته می‌شود. در این روش متخصصان عملیات روانی بدون موضع‌گیری آشکار منظور خود را به مخاطبان

منتقل می‌کنند؛ به عبارت دیگر آنان منظور و پیام خود را در قالب موضوعاتی به ظاهر بی‌ارتباط یا دو پهلو بیان می‌کنند. متخصصان عملیات روانی می‌دانند که پس از مدتی فقط اجمال پیام در ذهن مخاطبان باقی می‌ماند، به همین اساس در مراحل بعدی با استفاده از این حافظه منظور و پیام اصلی خود را به آنان منتقل کنند (جنیدی، ۱۳۸۸: ۱۰۱).

۳-۶. مقایسه

اساس احساس و ادراک پدیده‌ها در درک تفاوت‌ها است، یعنی زمانی یک پدیده را درک می‌کنیم و آن را می‌شناسیم که با محیط و اشیاء اطراف خود متفاوت باشد. مجریان عملیات روانی سعی می‌کنند تا با استفاده از شیوه مقایسه بین پدیده مورد نظر با پدیده مورد قیاس، عمق و شدت پدیده را به مخاطب نشان دهند. مقایسه وضع اقتصادی مردم با گذشته، ارائه آمار مربوط به ناهنجاری‌های اجتماعی و مقایسه آن‌ها با زمان قبل از بحران اقتصادی از نمونه‌های این تکنیک می‌باشد (ذوالفقاری، ۱۳۹۱: ۱۶۸-۱۶۷).

۴. روش پژوهش

در این مقاله از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی بهره گرفته شده است. هدف از رویکرد استقرایی کمک به پدید آمدن یافته‌های تحقیق از طریق توجه به مضامین مسلط و متداول در داده‌ها است (2: Thomas, 2006). صاحب‌نظران مراحل متفاوتی بر ای تحلیل محتوا نام برده‌اند (جعفری هرنندی و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۴) مراحل زیر در تحلیل محتوای کیفی حائز اهمیت است:

۱. تعریف واحد تحلیل: براساس نظر کریپندورف پژوهشگر باید واحدهای تحلیل را اعم از کلمه، جمله، پاراگراف، مقاله، خبر و ... تعیین کند.
۲. کاهش داده‌ها: منظور از این مرحله، حذف متون همانند و کنار گذاشتن موارد تکراری است.
۳. استفاده از نظام مقوله‌بندی: یک مقوله، گروهی از مضامین است که در وجهی با یکدیگر اشتراک دارند (Krippendorff, 2004: 80-82).
۴. اصلاح نظام مقوله‌بندی بر اساس داده‌ها: پس از تعیین مقولات بر اساس داده‌های تحقیق، پژوهش‌گر باید نظام مقوله‌بندی را اصلاح و در صورت نیاز، برخی مقولات را حذف و تعدادی دیگر را اضافه کند.
۵. ارائه گزارشی از داده‌های کیفی: در مرحله پایانی با توجه به داده‌های موجود باید گزارشی تهیه و ارائه شود (Rader, 2007: 45).

واحد تحلیل در این مقاله همه خطبه‌های مرتبط با تکنیک‌های عملیات‌روانی در نهج‌البلاغه می‌باشد. تلاش شده است با رویکرد استقرایی داده‌های مرتبط با پرسش پژوهش استخراج شود و در قالب جدول ارائه گردد و سپس مفاهیم مرتبط با پرسش پژوهش توسط عبارتی کوتاه و توصیف‌کننده (کد) بیان شده است. در گام بعدی داده‌های مستخرج از خطبه‌ها مورد تحلیل، مقوله‌بندی شده و در یک نظام مقوله‌بندی قرار گرفته است. در ادامه مقوله‌های فرعی به صورت نظام‌مند در دسته‌بندی کلان و جامع تحت عنوان

مقوله‌های اصلی (محوری) طبقه‌بندی شده‌اند که بر این اساس تکنیک‌های عملیات روانی مورد استفاده حضرت علی(ع) در رویارویی با دشمنان احصاء گردیده است.

۴-۱. نکات کلیدی و کدگذاری (استخراج مفاهیم) نمونه‌های مورد بررسی

جدول ۲: نکات کلیدی و کدگذاری (استخراج مفاهیم) نمونه‌های مورد بررسی

شماره	نکات (گزاره‌های) کلیدی	مفاهیم مستخرج	خطبه
۱	آگاه شوید، که شیطان سواران و پیادگان خود را جلب و بسیج نموده است. من بینائی‌ام را با خود دارم، هرگز امری را بر خود مشتبه نساختم‌ام و کسی نتوانسته است واقعیتی را بر من مشتبه بسازد. سوگند به خدا، حوضی برای آنان پر خواهیم کرد که ساقی آن خودم باشم که اگر وارد آن حوض شوند، نتوانند بیرون روند و اگر از آن بگریزند، نتوانند برگردند.	القاء آمیختگی شیطان و فرمانده سپاه دشمن ایجاد ترس با بیان قدرت و بصیرت علی(ع) بیان توان و بصیرت رهبر موجب افزایش انگیزه	۱۰
۲	زمین شما نزدیک به آب و دور از آسمان است. عقول شما سبک و رؤیایا و آرزوهایتان بی‌اصل است. پس شما نشانه گاه هر تیرانداز و لقمه هر خورنده و شکار هر حمله‌کننده‌ای هستید.	نکوهش مخاطب با سبک شمردن عقول و رؤیایاشان تشریح موقعیت با استفاده از تمثیل به نشانه گاه هر تیرانداز	۱۴
۳	آگاه باشید، شیطان دست به تحریک حزب خود زده و خودباختگان سست عنصر را به‌سوی خود جلب نموده است تا ستم به آشیانه‌های خود برگردد و باطل به حد نصابش برسد. سوگند به خدا، این [پست صفتان رذل سیرت] نه انحرافی از من دیده‌اند که آن را بر من بگیرند و نه میان من و خودشان عدالت را حاکم قرار داده‌اند.	انگیزش با القاء حزب شیطان بودن دشمن	۲۲
۴	سوگند به زندگانی پدر نیکوی تو ای عمرو، من بهره‌ای جز ته‌مانده‌ای اندک از این ظرف ندارم، سپس فرمود: خبر به من رسیده است که بسر بن ارمطه مشرف به یمن گشته است و سوگند بخدا، من اطمینان دارم که آنان به همین زودی دولت را از شما خواهند گرفت. [این تسلط] به جهت اجتماع و تشکل آنان در باطلشان و پراکندگی شما از حقتان می‌باشد.	ایجاد ترس با بیان تصرف دولت توسط دشمن نکوهش توسط مقایسه سپاه با دشمن در اتحاد و تفرقه	۲۵
۵	اگر من یکی از شما را به یک کاسه چوبین امین بدانم و آن را به او بسپارم، بیم آن دارم که آن کاسه چوبی را با متعلقاتش ببرد. بار خدایا، من این مردم را دچار ملالت کرده‌ام، آنان نیز مرا گرفتار ملالت نموده‌اند، من اینان را افسرده ساختم آنان هم مرا افسرده و ناراحت کرده‌اند، بهتر از آنان را بجای آنان بر من عنایت فرما و بدتر از من را به‌جای من نصیب آنان بنما. بار خدایا، دل‌های آنان را بگذار و آب کن، چنان‌که نمک در آب منحل می‌شود، هشیار باشید، سوگند به خدا، دوست دارم که بجای شما هزار مرد سوار از قبیله بنی فراس بن غنم داشتم. در چنین موقعیتی [که من دارم]، اگر آنان را می‌خواندی، سوارانی از آنان مانند ابرهای تندرو تابستانی به کمک تو می‌شتافتند.	نکوهش مخاطب به‌وسیله راز و نیاز با پروردگار تفهم شرایط با تشبیه دل به نمک نکوهش به‌وسیله مقایسه سپاهیان با سواران با وفای بنی فراس بن غنم	۲۵
۶	پس از حمد و ثنای خداوندی، جهاد [با دشمنان خدا] دری از درهای بهشت است که [خداوند این در را] به روی خواص اولیاء خود باز کرده است. جهاد لباس تقوی و زره محکم الهی و سپر با اطمینان او است. کسی که از روی اعراض جهاد را ترک کند، خداوند لباس ذلت بر او بپوشاند و بلا و مصیبت او را فرا گیرد و با حقارت و پستی در ذلت غوطه‌ور شود و دلش مشوش گردد و هدیان‌ها سر دهد و در برابر حق که آن را	بیان جهاد دری از درهای بهشت موجب افزایش انگیزه مجاهدان ایجاد ترس با بیان ترک جهاد موجب ذلت و خواری	۲۷

	اظهار جهاد لباس تقوا و زره محکم الهی مولد اشتیاق	ترک کرده است، شکست می‌خورد و حق بر او پیروز شود و ذلت خود را بر وی تحمیل نماید و از انصاف و عدالت ممنوع گردد.	
۲۷	مقایسه اتحاد و پراکندگی سپاه با دشمن رضایت سپاه بر معصیت بر خدا نکوهش سپاهیان توسط ترسیم اعمال ضد اسلامی شان	شگفتا، سوگند بخدا، اجتماع این قوم بر باطلشان و پراکندگی شما از حقتان، قلب را می‌میراند و اندوه را به درون آدمی می‌کشانند. زشتی و اندوه بر شما باد، زیرا که نشانه تیرهای دشمن گشته‌اید، غارت می‌شوید و هجوم نمی‌برید. مورد حمله و کشتار قرار می‌گیرید و حمله نمی‌کنید. معصیت بر خدا می‌شود، شما رضایت می‌دهید.	۷
۲۷	نکوهش مخاطب به وسیله سبک شمردن رؤیا و عقلشان شفاف‌سازی موقعیت با تشبیه غم به جرعه آب تحریک مخاطب توسط نفرین	ای نامردان مردنما، رؤیاهای کودکان [در دلتان]، عقول زن‌های حجله‌نشین [در مغزتان]، ای کاش شما را نمی‌دیدم و نمی‌شناختم، سوگند به خدا، این شناخت، پشیمانی [بر من] آورد و اندوه‌ها بدنیال داشت. خدا نابودتان کند، قلم را با خونابه پر کردید و سینه‌ام را از خشم مالامال نموده و غم‌های متوالی را جرعه پس از جرعه بمن خوراندید، رأی و نظرم را با نافرمانی و تنها گذاشتن من مختل ساختید.	۸
	تحریک دشمن به وسیله مقایسه آخرت و دنیا نکوهش سپاهیان توسط نفرین مقایسه عزت و ذلت برای تحریک مخاطب تخدید به وسیله توصیف اعمال قبیحشان	اف بر شما ای مردم، از خطاب و توبیخ بر شما خسته شده‌ام، آیا در برابر سرای آخرت و سعادت ابدی رضایت به زندگی دنیوی داده و به پذیرش ذلت به جای عزت دلخوش کرده‌اید؟! هنگامی که شما را برای جهاد با دشمنانتان می‌خوانم، چشمانتان از اضطراب به جولان میفتند، گویی که در سكرات مرگ غوطه ورید و در مستی ناهشیاری فرو رفته‌اید، راه فهم سخنان من بر شما بسته می‌شود و شما در حیرت و تردید می‌افتید، گویا دل‌هایتان مختل است و از تعقل باز مانده‌اید، من هرگز اطمینانی به شما ندارم، شما آن رکن محکم و پایدار نیستید که بتوان بر شما تکیه نمود.	۹
۳۴	تحریک سپاه به وسیله مقایسه با دشمن توصیف شرایط توسط تشبیه مرگ به امواج به پستی و خواری تن دادن موجب مغلوب گشتن	سوگند بخدا، شما جنگ‌افروزان بدی هستید، فریب حيله‌گری‌ها را می‌خورید و خود چاره‌جویی نمی‌کنید، از نیروها و ابعاد شما کاسته می‌شود، ناراحت و خشمگین نمی‌گردید، دشمنان در پیرامون شما نخواهید ماند، ولی شما در غفلت غوطه ورید.	۱۰
	ایجاد شور و اشتیاق با بیان قدرت رهبری عاقبت در گرو مشیت قاهره خداوندی موجب انگیزش	سوگند به خدا، کسانی که به پستی و خواری تن دادند، مغلوب گشتند. قسم به پروردگار، گمان من درباره شما چنین است که اگر کارزار شدت بگیرد و امواج مرگ طوفان‌ها پدید آید، مانند سری که دو نیم شود از فرزند ابیطالب دور خواهید گشت. سوگند به خدا، آن مردی که دشمن را بر خود مسلط بسازد، که گوشت او را بخورد و استخوانش را نرم و پوست او را بکند، چنین شخصی سخت زبون است.	۱۱
	ترساندن دشمن از مرگ بیهوده تخریب دشمن به وسیله سبک شمردن مغز و احمقانه دانستن رؤیاهایشان	سوگند بخدا، با قدرتی که به وسیله شمشیر، بر پراندن تارک دشمن و قطع بازوها و پاهای او دارم، سلطه را به دست دشمن نخواهم داد، [اینست وظیفه من] این تلاش و تکاپوی اختیاری من است و مشیت قاهره خداوندی کار خود را دارد.	۱۲
۳۶	ترساندن دشمن از مرگ بیهوده تخریب دشمن به وسیله سبک شمردن مغز و احمقانه دانستن رؤیاهایشان	من شما را از بخاک افتادن در اثنای این نهر [یا بیچ‌گاه آن] و در زمین‌های هموار این گودی می‌ترسانم، [که به خاک و خون در غلطید] بدون دلیل روشنی از پروردگارتان و نه با حجتی آشکار که با شما باشد، این دنیای فانی شما را به هلاکت انداخت و قضا و قدر الهی [که مقدماتش را خودتان آماده کرده‌اید] شما را در دام خود گرفته است، من شما را از این حکمت نپهی کرده بودم، شما مانند طردکنندگان کتاب الهی دستور مرا پشت سر انداختید و از عمل به آن امتناع ورزیدید تا آن که مرا مجبور کردید که	۱۳

		نظم را با خواسته شما تطبیق کنم و شما مردمی سبک مغز و غوطهور در رؤیاهای احمقانه‌اید.	
	آگاهی بر سرنوشت حیاط موجب عدم حیل‌گری	ای مردم، وفا همراه صدق است و من هیچ سپری نگهدارنده‌تر از وفاء [یا صدق] نمی‌بینم و کسی که بداند سرنوشت نهائی حیات او چیست مگر نمی‌کند و ما در زمانی بسر می‌بریم که اکثر مردمش مکر را هشیاری تلقی کرده‌اند و نادانان این مکرپردازی را به مهارت در چاره‌جویی نسبت می‌دهند، اینان در چه وضعی هستند! خدا آنان را بکشد.	۱۴
	طاعت الهی مانع ارتکاب حیل‌گری		
	تقوای الهی روشنگر و نجات‌بخش در فتنه‌ها		
	القاء دیندار نبودن حیل- گران		
	نکوهش مخاطب بوسیله تفرین		
	ممانعت از جهاد موجب ذلت و خواری	آنان شما را به میدان نبرد طلبیده‌اند، یا به ذلت و خواری و از دست‌دادن موقعیت حیات خود تن در دهید، یا شمشیرها را از خون‌های آن نابکاران سیراب کنید تا از آب سیراب شوید. مرگ و نابودی شما در آن زندگی است که از دشمن شکست خورده و دلیل شده‌اید، زندگی فناپذیر شما در آن مرگی است که با پیروزی بر دشمن از این جهان رخت بر بسته‌اید، آگاه باشید که معاویه مشتی گمراهان منحرف را به دنبال خود انداخته، و خبر واقعیات را بر آنان تاریک و مبهم ساخته است، تا آنان گلوهای خود را آماج تیرمرگ نموده‌اند.	۱۵
	شهادت زندگی ابدی و ترک آن نابودی		
	تحریک به وسیله القاء گمراه و منحرف بودن دشمن		
۵۶	تحریک سپاه با بیان قدرت مجاهدان صدر اسلام	ما در حضور رسول خدا(ص) بودیم، پدران و فرزندان و برادران و عموهای خود را می‌کشتیم و این جنگ و کشتار با نزدیک‌ترین اشخاص برای ما جز ایمان و تسلیم و حرکت در راه روشن و بردباری در برابر نیش‌های دردآگین و کوشش در جهاد با دشمن نمی‌افزود، در آن زمان مردی از ما و مردی از دشمن ما، مانند دو نر [جنگی] سخت با یکدیگر گلاویز می‌گشتند، درحالی که از خود بیخود شده بودند تا کدام یک از آن دو، کاسه مرگ را بر دیگری بچشانند، گاهی دشمن از ما ضربه می‌خورد و گاهی دیگر ما از دشمن ضربه می‌خوریم، وقتی که خداوند صدق و خلوص ما را دید، دشمن ما را به ذلت و خواری نشانند و پیروزی را بر ما فرستاد.	۱۶
	صدق و خلوص مجاهدان موجب ذلت و خواری دشمن		
	نکوهش بوسیله مقایسه مجاهدان صدر اسلام با سپاه		
۶۶	اعمال بندگان در معرض دید پروردگار	بدانید که کار شما در دیدگاه خداوندیست و شما با پسر عموی پیامبر در حرکت و تلاش هستید، حمله را تکرار و از فرار شرم کنید، زیرا فرار از جهاد ننگ برای نسل‌های آینده شما و آتشی است در روز حساب و به رها کردن روح از کالبدتان رضایت دهید و دلخوش باشید و سبکیال به سوی مرگ حرکت نمائید و بر شما باد توجه به این جایگاه انبوه متراکم سپاه دشمن و چادرهای مستحکم به وسیله طناب، بزئید وسط و متن آن خیمه را که شیطان در جانبی از آن کمین گرفته و برای جستن به پیش، دستی به پیش و برای فرار، پائی به عقب گرفته است، برای مقاومت و قصد شکستن دشمن هر چه سخت‌تر قصد پافشاری کنید تا نور پرفروغ ملکوتی بر شما بتابد و شمائید انسان‌های برتر و خدا با شما است و پاداش اعمال شما را هرگز کم نخواهد کرد.	۱۷
	فرار از جنگ موجب ننگ بر نسل آینده		
	آتش روز حساب نتیجه فرار از جهاد		
	انگیزش با بیان القاء آمیختگی دشمن با شیطان		
	بقای پاداش اعمال مجاهدان نزد پروردگار		
	تشجیع با بیان یاری مجاهدان توسط خداوند		

۱۱۶	نکوهش به‌وسیله مقایسه سپاه با مجاهدان شهید خبر از خون‌ریزی و شکم‌بارگی حجاج بن ثقفی	سوگند بخدا - مردمانی مبارک رای، دارای بردباری متین، گویندگان بر حق، دوری گزیدگان از ستم، برای حرکت در راه خدا سبقت بگیرند و در صراط مستقیم حرکت سریع کنند، مردمانی که در کسب توشه برای آخرت ابدی خود، کرامت‌گوارای آن حیات فناپذیر پیروز گشتند، آگاه باشید، بخدا سوگند، آن فرزند ثقیف مبتکر و رویگردان از حق و عدالت بر شما مسلط می‌گردد، محصولات شما را می‌خورد و بیه شما را آب می‌کند.	۱۸
۱۱۹	نکوهش مخاطب بوسیله توصیف رفتار و عقاید ناپسندش اطاعت پروردگار موجب دستیابی به بهشت عدم پیروزی از خداوند مسبب آتش دوزخ	شما مردمی هستید طعنه‌زننده، عیبجو، کناره‌گیرنده از حق، ترسو، شما با کثرتی که در عدد دارید، هماهنگی دل‌هایتان بسیار اندک است، من شما را به حرکت در راهی روشن و اوار کردم که در آن راه به هلاکت نیفتد جز کسی که خود را به هلاکت می‌اندازد، هر کس در جاده الهی حرکت کرد، مسیرش رو به بهشت است و هر کس از آن جاده بلغزد، مسیرش رو به آتش است.	۱۹
۱۲۴	ترغیب بوسیله مقایسه دنیا و آخرت ترغیب با بیان عدم توان‌گریز از روز قیامت فرار در جنگ ننگ و عار جاودان بر نسل تشجیع توسط بیان انگیزه والای رهبری	و سوگند به خدا، اگر شما از شمشیر این دنیا فرار کنید، توانائی سالم ماندن از شمشیر آخرت را ندارید و شما سروران عرب و بزرگترین برجستگانید، قطعی است که غضب خداوندی و ذلت و پستی پایدار و ننگ و عار جاودان در فرار از دشمن است. و آن کس که از جهاد بگریزد بر طول عمر خود نمی‌افزاید و ما بین او و روزی که مرگش فرا خواهد رسید، ممنوعیتی ایجاد نخواهد گشت، کیست آن رهسپار کوی لقاءالله که چون تشنه‌ای که تلاش کند و به آب برسد، بهشت زیر نیرهای بلند است، امروز خبرها مورد امتحان قرار می‌گیرد و سوگند به خدا، من به رویارویی با دشمنانم مشتاق‌ترم از اشتیاق آنان به وطن‌های خود.	۲۰
۱۸۲	تشجیع با اظهار عدم خسران مجاهدان شهید تشجیع با بیان مجاهدان شهید در سرای امن الهی اعطای پاداش خداوند به شهیدان احیای سنت‌های الهی و نابودی بدعت‌ها توسط مجاهدان صدر اسلام	آن برادران ما که خونشان در صفین ریخته شد ضرر نکردند که امروز زنده نیستند تا غصه بخورند و شرتنگ جانگزای اندوه را بیاشامند. سوگند به خدا، آن عزیزان آغشته در خون خود به دیدار خدا شتافتند و خداوند پاداش آنان را عنایت فرمود و آنان را پس از سپری کردن دوران ترس و وحشت، در سرای امن جاودانی جای داد، کجا رفتند آن برادران من که راه مستقیم کمال را پیش گرفتند و رهسپار کوی حق گشتند. کجاست عمار؟ کو این تیهان؟ ذوالشهادتین کجا رفته است؟ و کجا رفتند امثال آنان از برادرانشان که پیمان وفاداری تا مرگ بسته بودند و سرهای آنان به ارمغان نزد طاغوت و طاغوتیان فاجر برده شد؟ آه، افسوس بر آن برادرانم که قرآن را تلاوت کردند و در عمل به آن استقامت ورزیدند و در تکالیف اندیشیدند و آن‌ها را انجام دادند. سنت را احیاء کردند و بدعت را نابود ساختند.	۲۱

۴-۲. استخراج مقوله‌های (اصلی - فرعی) از خطبه‌های مورد بررسی

پس از کدگذاری و استخراج مفاهیم به‌دست‌آمده از متن خطبه‌ها، برای تهیه و اکتشاف مدل بهره‌گیری تکنیک‌های عملیات روانی توسط حضرت علی(ع)، نیاز به طبقه‌بندی مفاهیم در قالب مقولات داریم. مقولات مجموعه‌ای از مضامین مرتبط با یکدیگر می‌باشند که در یک مجموعه طبقه‌بندی می‌گردند. سرانجام مقولات فرعی‌ای که با یکدیگر در یک وجه مشترک می‌باشند تحت مقوله اصلی قرار می‌گیرند.

جدول ۳: مقوله‌های (اصلی - فرعی) مستخرج از خطبه‌های مورد بررسی

مفاهیم مرتبط (شواهد)	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	
۱،۳،۱۵،۱۷	ترسیم چهره شیطانی از دشمن	تشجیع	۱
۱،۱۲،۲۰	بیان صلابت و قدرت رهبری		
۱۲،۱۶	پیروزی از آن مشیت قاهره خداوندی		
۶،۱۵،۱۷	توصیف ثمرات اخروی و دنیوی جهاد		
۱۴،۱۹	تقوای الهی نجات‌بخش مجاهدان		
۶،۱۶،۲۱	توصیف ارزشمندی مجاهدان صدر اسلام		
۶،۱۱،۱۵	ترک تکلیف جهاد موجب ذلت و خواری	خشیت	۲
۱۶،۲۰	فرار از جهاد تنگی برای نسل آینده		
۴،۱۳،۱۸	اجتناب از جهاد موجب نمایان گشتن عواقب وخیم		
۱۴،۱۶،۲۰	طرد جهاد مسبب آتش دوزخ		
۱۵،۱۹،۲۰	خشیت توسط مقایسه اعمال دنیوی و اخروی		
۵،۸،۹،۱۴	ایجاد ترس توسط نفرین کردن	القاء	۳
۱،۳،۱۶	القاء آمیختگی شیطان و سپاه دشمن		
۷،۹،۱۹	القاء رفتار غیراسلامی مخاطب	مقایسه	۴
۴،۷،۱۰	مقایسه نقاط ضعف سپاه با نقاط قوت دشمن		
۵،۱۶،۱۸	مقایسه سپاهیان با مجاهدان صدر اسلام		
۹،۱۵،۲۰	مقایسه اعمال و اهداف دنیوی و اخروی		
۴،۱۳،۱۰	نکوهش سپاه به وسیله مقایسه با دشمن		
۵،۱۵،۱۸	مقایسه سپاه با مجاهدان صدر اسلام	نکوهش	۵
۷،۹،۱۹	ترسیم اعمال ضد اسلامی سپاه		
۲،۸،۱۳	سبک شمردن عقول و رؤیاهای مخاطب		
۲،۵،۸،۹،۱۱،۱۶	بهره‌گیری از ادبیات و موقعیت جغرافیایی		

۵. تحلیل داده‌ها

هدف بهره‌گیری کارشناسان عملیات روانی معاصر از تکنیک ارعاب تضعیف روحیه و سست نمودن اراده مخاطب می‌باشد. در این شیوه متخصصان ضمن تهدید و ترساندن مخاطب بر آنان القاء می‌کنند که خطرات و صدمات احتمالی و حتمی فراوانی بر سر راه آنان کمین کرده است. همان‌طور که بررسی شد اقدامات امیرالمؤمنین در راستای بهره‌گیری از تکنیک ارعاب در ۵ مقوله قرار می‌گیرد. با تجزیه و تحلیل آنها می‌توان به این مهم پی برد که امام علی(ع) از به‌کارگیری تکنیک خشیت هدف اعم‌تری از هدف رایج در میان کارشناسان عملیات روانی داشته‌اند. متخصصان عملیات روانی به‌منظور سست نمودن اراده و تضعیف روحیه مخاطب از این تکنیک بهره می‌گیرند؛ اما حضرت با توجه به این‌که مخاطب را تنها دشمن نمی‌دانند بلکه سپاهیان خودی نیز شامل گروه هدف می‌باشند که این نگاه منجر به بهره‌گیری از این تکنیک برای دو هدف سست نمودن اراده و روحیه دشمن و نیز هدایت سپاهیان به‌وسیله ارعاب می‌گردد. امام علی(ع) برای تحقق یافتن هدف نخست با بیان قدرت و صلابت خویش در ناپود کردن باطل و نیز

قدرت پروردگار که حامی مسلمانان است، ترسی بر دل دشمنان می‌اندازند. علاوه بر آن حضرت با ترسیم عاقبت تاریک به دنبال تضعیف روحیه و سست نمودن اراده دشمنان می‌باشند. به منظور دستیابی به هدف دوم ایشان با تشریح این که ترک تکلیف جهاد موجب ذلت و خواری سپاهیان می‌گردد و نیز با بهره‌جویی از عقاید اعراب از جمله توجه به اصل و نسب، ایشان ترک جهاد را ننگ ابدی بر نسل می‌دانند و همچنین با تشریح اینکه طرد جهاد آتشی است در روز حساب، وحشت از قیامت را در دل سپاهیان می‌افزایند. روشن است که هدف ایشان تضعیف روحیه و اراده سپاهیان خویش نمی‌تواند باشد. ایشان با استفاده از تکنیک خشیت سپاهیان خود را به مسیر حق سوق می‌دهد. این ترس موجب احتیاط بیشتر سپاهیان به مسیر حق و باطل می‌شود.

امام علی (ع) در تکنیک تشجیع با القاء آمیختگی شیطان با دشمن از پیش‌زمینه‌های دینی سپاهیان استفاده نموده و نشان می‌دهند که مسیر آن‌ها در مقابل مسیر شیطان قرار دارد و این راهی است که به سعادت ختم می‌شود. ابن میثم نیز ذیل خطبه ۱۳ به این مهم اشاره می‌کند «امام سرپرده عظیم معاویه را به یارانش معرفی کرده و آنان را برای درهم شکستن آن، با این خصوصیت که شیطان در آن لانه گرفته است، ترغیب می‌کند» (بحرانی، ۱۳۸۵: ۷۲/۳). در قدم بعدی حضرت علی (ع) با توصیف ثمرات اخروی و دنیوی جهاد و نیز نشان دادن برتری مجاهدان به وسیله مقایسه اعمال دنیوی و اخروی و سپس با بیان این که پروردگار حامی مسلمانان است و پیروزی از آن اوست، به دنبال افزایش شور و اشتیاق سپاهیان و تشجیع آنان به جهاد می‌باشند. به علاوه ایشان در میدان‌های جنگ با بیان قدرت و صلاحیت خویش برای جنگیدن با باطل، انگیزه سپاهیان را بیش از پیش تقویت می‌کنند. ابن میثم در شرح خطبه ۲۲ آن‌جا که امام علی (ع) بر حق بودن خود تأکید می‌فرماید، به نقش پرنگ توانایی‌های رهبر در تشجیع سپاهیان اشاره می‌کند: «تأکید امام بر توانایی‌هایش به جنگ و جذب دل‌های شنوندگان به اطمینان به این که وی به حق از جانب خداست منجر به این می‌شود که در جنگ و ستیز با بینش کامل از او پیروی کنند زیرا وقتی که انسان یقین کند که امام بر حق است و یاور دین خداست شبهه باطل در چهره یقینش نیست و بر مقاومتش در سختی‌ها افزوده می‌شود و توانایی پیکارش افزون می‌گردد و در ناخوشایندها ثابت قدم می‌ماند» (بحرانی، ۱۳۸۵: ۱۷۶/۲).

هدف بهره‌گیری متخصصان عملیات روانی در تکنیک القاء تصویرسازی از موضوع موردنظر به منظور انتقال مفهوم مشخصی در ذهن مخاطب می‌باشند؛ اما امیرالمؤمنین با ارائه‌ی این تکنیک در دو حوزه القاء آمیختگی شیطان و سپاه دشمن و نیز القاء مسلمان نبودن مخاطب، یار و یاور سپاهیان خود می‌گردند. هدف ایشان از بیان آمیختگی شیطان و دشمن، ترسیم و القاء تصویری شیطانی از دشمن در ذهن مخاطب می‌باشد. در خطبه ۲۴، امام به ثبات قدم و ایستادگی خود اشاره می‌کند و قول کسی را که گفته آن حضرت در کارزار سستی می‌نماید نادرست می‌داند. ابن میثم نیز ذیل این خطبه، از نتایج القاء تصویری باطل از دشمن، نمایان ساختن الزام و اجبار قیام علیه دشمن را بیان می‌کند: «استدلال حضرت بر لزوم پیکار با دشمنان، انکار کردن حق و کنار آمدنشان با ستمگری و تجاوز بیان شده است. ستمکار بودن آنان

تنبیهی است بر شنوندگان و نزدیک ساختن ذهنشان، به معذور بودن آن حضرت به قیام و اقدام بر جنگ و ستیز با آنان؛ زیرا پیکار با کسانی که حق را انکار و با ستمگر کنار آمده باشند، واجب و لازم است. پس نباید وقوع جنگ را ناپسند شمرد، چنان که نظر صلح‌طلبان همین بود» (بحرانی، ۱۳۸۵: ۲۰۲/۲). هدف از حوزه دوم (القاء رفتار غیراسلامی مخاطب) نیز انتقال این مفهوم می‌باشد که سپاهیان علی‌رغم این که رفتار خود را در مسیر حق می‌دانند در مسیر باطل در حال حرکت می‌باشند.

در تکنیک تخدیر کارشناسان عملیات روانی برای متوقف کردن اراده مخاطب پشتوانه احساسی و عاطفی آنان را هدف قرار می‌دهند و احساسات حاکم بر رفتار ایشان را به تدریج زایل می‌کنند. با توجه به این که مخاطب در نگاه امیرالمؤمنین به دو قسم سپاه دشمن و سپاه اسلام تقسیم می‌گردد به طبع نیز دو هدف قابل تعریف می‌باشد. نخست همان متوقف کردن اراده دشمن و زایل نمودن اراده و انگیزه دشمن مدنظر است که در این قسمت می‌توان نام تخدیر را برای این هدف قرار داد؛ اما در هدف دوم ایشان نه تنها قصد زایل کردن اراده و عزم سپاهیان را ندارند بلکه به دنبال تقویت آن می‌باشند که می‌توان نام این روش را نکوهش قرار داد. امیرالمؤمنین با نکوهش نمودن سپاهیان به وسیله مقایسه با دشمن سعی بر این دارند که سپاهیان نقاط ضعف خود را تشخیص داده و بر اصلاح آن بکوشند و علاوه بر آن ایشان با نکوهش به وسیله مقایسه سپاه با مجاهدان صدر اسلام، نکوهش توسط راز و نیاز و نفرین کردن، نکوهش به وسیله القاء ضد اسلامی بودن رفتار سپاهیان و تخریب مخاطب با سبک شمردن عقول و رؤیاهایشان تلاش می‌کنند که مخاطب را از خواب غفلت بیرون بیاورند. مکارم شیرازی ذیل خطبه ۳۴، حکمت عتاب‌های تند و تیز امام به مردم برای تحریک آن‌ها به جنگ با شام را این‌گونه بیان می‌کند: «امام با جمله‌های کوتاه و کوبنده‌اش، بی‌اعتمادی خود را نسبت به این گروه سست عنصر و بی‌اراده اظهار می‌دارد و نقاط ضعف آنها را با صراحت برمی‌شمرد شاید که این سخنان وجدان خفته و روح بی‌درد آن‌ها را بیدار و آگاه سازد تا برای درهم کوبیدن دشمنان خونخوار بپا خیزند و متحد شوند و شجاعانه وارد میدان نبرد گردند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹: ۳۲۳).

شناخت مسائل جامعه مخاطب از جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان پررنگ‌ترین نقش در بهره‌مندی حداکثری از تکنیک‌های عملیات روانی مسأله‌ای است که باید به آن پرداخته شود. حضرت علی(ع) در این راستا با استفاده از آداب و رسوم جامعه مخاطب، ویژگی‌های جغرافیایی بهره‌جسته‌اند. ابن‌میثم نیز در جریان جنگ جمل آنجا که امام(ع) به مردم می‌گویند شما سپاهیان زن (عایشه) بودید، به این موضوع می‌پردازد «مردم بصره سپاهیان زن بودند و منظور حضرت، عایشه است، چه او را محور کارهایشان قرار داده بودند؛ و چون گفتار و اندیشه زنان در میان عرب و دیگر خردمندان به دلیل ضعف اندیشه و کمی عقلشان نکوهیده بود، امام مردم بصره را به همین سبب نکوهش کرد» (بحرانی، ۱۳۸۵: ۱۷۶/۲).

شایان توجه است که امام علی(ع) از تکنیک‌هایی که مخالف اصول اخلاقی و اسلامی می‌باشد، مانند تطمیع و شایع پراکنی پرهیز نموده‌اند. به عبارت دیگر «در نگاه امام علی(ع) اصول اخلاقی جانمایه و مقوم

سیاست محسوب میشود. بر اساس این نگاه، کسب قدرت از هر طریق ممکن، مشروعیت نداشته و حرکت در غیر این مسیر تباهی و هلاکت را به دنبال خواهد داشت» (مولوی، ۱۳۹۵: ۸).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظور شناسایی تکنیک‌های عملیات روانی امام علی(ع) در رویارویی و مواجهه با دشمنان، خطبه‌های نهج‌البلاغه را تجزیه و تحلیل نموده است. نتایج حاکی از آن است که امام علی(ع) از پنج تکنیک تشجیع، خشیت، القاء، مقایسه، نکوهش بهره گرفته است. بهره‌گیری از تکنیک تشجیع توسط امام علی(ع) در دو مقوله اصلی قابل بررسی است، ابتدا با ترسیم چهره شیطانی از جناح باطل و سپس با بیان امداد الهی و توصیف ثمرات جهاد تلاش بر انگیزش و تشویق مجاهدان دارند. در تکنیک خشیت با تجزیه و تحلیل مقوله‌های فرعی نمایان می‌گردد که امام علی(ع) از به‌کارگیری تکنیک خشیت هدف اعم‌تری از هدف رایج در میان کارشناسان عملیات روانی داشته‌اند. متخصصان عملیات روانی به‌منظور سست نمودن اراده و تضعیف روحیه مخاطب از این تکنیک بهره می‌گیرند؛ اما ایشان با بهره‌گیری از تکنیک مذکور به دنبال این است که از خشیت در راه هدایت سپاهیان به سمت حق بهره‌گیرند؛ به عبارت دیگر ایجاد ترس از قیامت در دل مجاهدان سبب تحکیم اراده آن‌ها می‌گردد و سرانجام از لغزش مجاهدان جلوگیری می‌کند، نه این‌که این ترس موجب سست نمودن اراده و تضعیف روحیه مجاهدان گردد. در تکنیک القاء هدف متخصصان عملیات روانی تصویرسازی از موضوع موردنظر به‌منظور انتقال مفهوم مشخصی در ذهن مخاطب می‌باشند. امیرالمؤمنین نیز از این تکنیک در دو مقوله القاء آمیختگی شیطان و سپاه دشمن و القاء مسلمان نبودن مخاطب در راستای هدایت یاوران خود بهره گرفته‌اند. در تکنیک مقایسه ایشان با مقایسه دو کفه مثبت و منفی سعی دارند فهم مخاطب را از شرایط و اعمال بهبود ببخشند؛ ایشان با استفاده از مقایسه دنیا و آخرت درصدد آن هستند که واقعیت اعمال دنیوی و اخروی را به مخاطبین نشان دهند که خود مایه ایجاد انگیزه در مجاهدان و ترس برای ترک‌کنندگان جهاد می‌گردد. علاوه بر این ایشان نیز به‌وسیله مقایسه سپاهیان با مجاهدان صدر اسلام و مقایسه سپاهیان با دشمن سعی دارند که عملکرد سپاهیان را اصلاح نمایند. با توجه به بررسی و تحلیل انجام شده از نظر نگارنده تکنیک نکوهش همانند تکنیک خشیت، از جمله تکنیک‌هایی می‌باشد که در این مقاله احصاء گردیده است. در این راستا نزدیک‌ترین تکنیک از لحاظ عملکرد و مفهوم به این تکنیک تخدیر می‌باشد. در تکنیک تخدیر کارشناسان عملیات روانی برای متوقف کردن اراده مخاطب پشتمانه احساسی و عاطفی آنان را هدف قرار می‌دهند و احساسات حاکم بر رفتار ایشان را به‌تدریج زایل می‌کنند؛ اما امام علی(ع) به شیوه عام‌تری از این تکنیک بهره گرفته‌اند. نخست همان متوقف کردن اراده دشمن و زایل نمودن اراده و انگیزه دشمن مدنظر است که در این قسمت می‌توان نام تخدیر را برای این هدف قرار داد؛ اما در هدف

دوم ایشان نه تنها قصد زایل کردن اراده و عزم سپاهیان را ندارند بلکه به دنبال تقویت آن می‌باشند که عنوان نکوهش را با توجه به زمینه اسلامی می‌توان برای این تکنیک ارائه نمود.

مخاطب از منظر امیرالمؤمنین (ع) منحصر به دشمن نمی‌باشد بلکه سپاه خودی را نیز شامل می‌گردد. ابزارهای عملیات روانی از منظر ایشان تفاوتی عمده با متخصصان عملیات روانی دارد. در عملیات روانی از هر ابزاری اعم از انسانی و غیرانسانی استفاده می‌شود و به هیچ اصول اخلاقی پایبند نمی‌باشد؛ اما از منظر حضرت امیر پایبندی به حقوق انسانی، پرهیز از دروغ و حيله‌گری، اجتناب از تطمیع، دوری از شایع‌پراکنی و ... الزامی است. هدف کارشناسان عملیات روانی بهره‌گیری از احساسات و عواطف مخاطب به منظور سوق دادن به هر هدفی می‌باشد؛ اما امام علی(ع) تحریک احساسات و عواطف مخاطب را در ذیل تفکر و تعقل اجرا می‌نمایند. ایشان به دنبال مخیر کردن مخاطب نیستند بلکه به دنبال نجات آن از سردرگمی می‌باشند. در نتیجه بازنمایی تعریف عملیات روانی با نتایج این مقاله بدین صورت می‌باشد: مجموعه اقدامات در راستای تأثیرگذاری بر احساسات، انگیزه‌ها، اهداف و افزایش قدرت تفکر و تعقل مخاطبین اعم از دوست و دشمن با اتکا به ابزارها و روش‌های مطابق با اصول انسانی و اسلامی به منظور سوق دادن به هدفی مشخص می‌باشد.

منابع

- استونرساندرس، فرانسیس. (۱۳۸۲). **جنگ سرد فرهنگی، ترجمه بنیاد فرهنگی و هنری غرب‌شناسی**. تهران: بنیاد فرهنگی و هنری غرب‌شناسی.
- بحرانی، کمال‌الدین میثم بن علی بن میثم. (۱۳۸۵). **شرح نهج البلاغه ابن میثم**. ترجمه قربانعلی محمدی مقدم و دیگران. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- تانوس، ام، استفان. (۱۳۸۴). «تدوین استراتژی روانی با تقویت عامل اطلاعاتی قدرت ملی». ترجمه عبدالمجید حیدری. **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۹، ۱۴۸-۲۲۵.
- جعفری، محمدتقی. (۱۳۹۰). **ترجمه نهج البلاغه**. چاپ چهارم، تهران: به‌نشر.
- جنیدی، رضا. (۱۳۹۱). **تکنیک‌های عملیات روانی و شیوه مقابله**. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- خدامرادی، فریده. (۱۳۸۶). «تحلیل عملیات روانی شبکه‌های ماهواره در حوادث سال ۱۳۸۵». **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۱۸، ۱-۳۹.
- حسینی، بی‌بی زینب. (۱۳۹۴). «روش‌شناسی عملیات روانی قرآن کریم در رویارویی با یهود». **آموزه‌های قرآن**. شماره ۲۲، ۶۱-۸۸.
- سیلان اردستانی، حسن. (۱۳۸۴). «عملیات سازی عملیات روانی». **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۵، ۵۴-۸۶.
- سلیمانی، نعمت‌اله. (۱۳۸۲). «عوامل تقویت و کاهش روحیه دفاعی». **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۳، ۱۴۴-۱۶۵.
- سوری، جواد. (۱۳۸۵). «نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در عملیات روانی». **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۱۲، ۱۶۰-۱۸۵.
- شهبازی، بهنام. (۱۳۸۷). «جهانی‌شدن و ماهیت جنگ با تأکید بر دیدگاه کلان‌رویتس». مطالعات دفاعی و امنیتی. شماره ۵۰، ۳۹-۷۹.
- طائب، مهدی. (۱۳۸۹). «سیری در عملیات روانی در اسلام». **فصلنامه عملیات روانی**. شماره ۲۷، ۴-۳۹.
- عاصف، رضا. (۱۳۸۸). **عملیات روانی**. تهران: مرکز تألیف کتاب‌های درسی معاونت تربیت، آموزش و فرهنگی سپاه.
- کرم‌پور، زهرا؛ حسومی، ولی‌الله و خاکپور، حسین. (۱۳۹۳). «اقناع مخاطب در نهج البلاغه». **فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه**. شماره ۹، ۲۷-۵۳.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۹). **پیام امیرالمؤمنین: شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه**. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- مولوی، محمد. (۱۳۹۵). «اصول و مبانی اخلاقی سیاست در دیدگاه امام علی (ع)». **فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه**. شماره ۱۴، ۱-۱۸.

- همزاده ایبانه، حسین. (۱۳۹۱). اصول و روش‌های عملیات روانی در سیره علوی؛ با تأکید بر جنگ‌های صفین، جمل و نهروان. حسن بشیر و محسن الویری. دانشگاه امام صادق(ع).
- Bowen, Wyn. G. (2002). **The Changing Face of Military Power, Joint Warfare in an Expeditionary Era.** london: Palgrave Macmillan UK
 - ----- (1996). **Doctrine for joint psychological operation, Jcs publication, Washington D.c:** Us joint chiff of staff.
 - Gray, W. (2000). **Psyop operation in the 21st century,** Us army War College.
 - Krippendorff, K. (2004). **Content Analysis: an Introducron to its Methodology,** London: Sage.
 - Linebarger, P. (1975). **Psychological Warfre,** New York: Dvell, sloan and pearce.
 - Paddock, A. (1989). **Military Operation in political warfar and Psychological Operation, National Defense.** UniversityPractice. London: Sage Publication.
 - Rader, S. (2007). **Qualitative Methods of Data Analysis,** Zurich: Federal Institute of Technology.
- Thomas, D. R. (2006). "A General inductive approach for qualitative data - analysis". **American Journal of Evaluation.** Vol. 27, No. 2, 237-246